ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 4.002(IIJIF) | Printing Area International Research journal | January 2018 Special Issue | 01

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

January 2018 Special Issue

Gramanye Institute for Educational Excellence

Dhayri Phata, Pune

Recent Research Trends in Literature, Languages and Social Sciences

Chief Editor:

Dr. Ramesh Warkhede

Asst. Editor :

Shri.Shivram Chavan

Dr. Shobha Karekar

Dr. Mahalakshmi Morale

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Principal

S.S.Dhamdhere Arts & Commerce College

Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur

Dist. Pune-412 208

40) बालसाहित्य: एक बहु [illegible] आचार्य डॉ. शोभा [illegible], पुणे	|| 110
41) स्त्री उन्नतीमधील [illegible] भूमिका [illegible] किसन [illegible], पुणे	|| 114
42) पूर्णवाद उपासनेद्वारे उपासकाच्या व्यक्तिमत्त्व परिवर्तनाचा अभ्यास सौ. ऊर्मिला प्रल्हाद अघोर, चिंचवड पुणे	|| 117
43) मानवी जीवनास अपेक्षित असी सार्थकता प्रदान करणारा पूर्णवादी .... सौ.सुनिता सुभाष पिंपळगावकर, औरंगाबाद	|| 118
44) सर्वार्थ ग्रंथातील भारतीय समाजदर्शन शरयू [illegible] देशपांडे, औरंगाबाद	|| 120
45) स्त्रीवाद कु. मेहेत्रे मनीषा प्रभाकर, राहुरी	|| 123
46) पारंपरिक अध्ययन पद्धती आणि नवे प्रवाह: एक तुलनात्मक अभ्यास डॉ. सविता देशमुख, पुणे	|| 126
47) सामाजिक संशोधनातील नवा प्रवाह :भारतातील भाकरीचे प्रश्न आणि.... डॉ. दत्तात्रय चंद्रकांत वाबळे, डॉ. नंदकिशोर नानासाहेब उगले,	|| 128
48) वैदिक परंपरेतील विवाह संस्कार व पुर्णवादातील महत्व सौ. सुषमा सुरेशराव कुलकर्णी, बीड	|| 133
49) मानवी विकासाचे उद्दिष्ट रश्मी रविंद्र नागापूरकर, औरंगाबाद	|| 136
50) संस्कृती रक्षणातून पुरुषार्थाचा विकास- एक संक्षिप्त अभ्यास श्रीमती सुनिता दिगंबरराव मोंढे	|| 141
51) मन: स्वास्थ्य एक समग्र अभ्यास आरती चौधरी	|| 145
52) आजची पत्रकारिता राजेंद्र श्री ब्रह्मपुरे, पुणे	|| 147

Principal
S.B Dhamdhere Arts & Commerce College
Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur
Dist. Pune-412 208

पुणे : प्रशांत पब्लिकेशन्स.

४ पाटील, गी. स. (२००७). भूमिकापालन अध्यापन प्रतिमान. कोल्हापूर : फडके प्रकाशन

५ मुळे, रा. शं. आणि उमाठे, वि. तु. (१९८७). शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्त्वे. नागपूर : महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मिती मंडळ.

६ महाले, सं. रा. (२००५). अध्यापन प्रतिमाने आणि अध्ययन शैली. औरंगाबाद :युनिक पब्लिकेशन्स.

७ फडके, वा. (१९९४). अध्यापनाची प्रतिमाने. पुणे : नुतन प्रकाशन.

८ सोहनी, चि. (२००८). अध्यापनाची प्रतिमाने. पुणे : नित्य नूतन प्रकाशन.

❑❑❑

Vidyawarta

47

सामाजिक संशोधनातील नवा प्रवाह :भारतातील भाकरीचे प्रश्न आणि विचारप्रणाली

डॉ. दत्तात्रय चंद्रकांत वाबळे
साहेबराव शंकरराव ढमढेरे महाविद्यालय
तळेगाव ढमढेरे, पुणे

डॉ. नंदकिशोर नानासाहेब उगले
अनंतराव पवार महाविद्यालय,
पिरंगुट, पुणे.

****

गोषवारा

''आधुनिक युग हे विचारांचे युग आहे. विचारांचे आघात आणि परिणाम मानवाच्या मनावर होतात. समुहाच्या मनावर होतात तो समूह विशिष्ट विचारांचा गुलाम होतो. त्याचप्रमाणे विचारप्रणाली परिवर्तनाचे देखिल साधन आहे. माहिती तंत्रज्ञानातील क्रांतीमुळे नोकरादवर्ग आर्थिक दृष्टीने सधन झाला. विचारांची व्यापकता कमी होऊन आत्मकेंद्री जीवन जगण्याची सवय भांडवलशाही आणि जागतिकीकरणाच्या प्रभावाने मध्यमवर्गात निर्माण झाली. हा वर्ग स्वतःला सामाजिक संघर्षापासून दूर ठेवण्याचा हिरिरीने प्रयत्न करत असल्याचे दिसून येते. सद्यस्थितीत हा वर्ग [illegible] विचारप्रणालीशी बांधिल नाही. भारतात आर्थिक सुबत्ता असलेला वर्गच राजकारणात सक्रिय आहे. समाजातील विविध सत्ता स्थानांना उद्गाता हा वर्ग आहे. भारतीय समाज हा धार्मिक आणि आध्यात्मिक [illegible] झालेला असल्याने धार्मिक संस्थानांच्या माध्यमातून आपली विचारधारा जनमाणसावर रूजविण्याचे काम हा वर्ग करतो. शिक्षणसंस्था देखिल [illegible] [illegible]

Principal
S.S. Dhamdhere Arts & Commerce College

मिळविण्यासाठी माणूस कोणत्याही परिस्थितीशी लढण्यास तयार होतो, पेटून उठतो. आजही भाकरीचा प्रश्न हा भारतीय समाजातील दुर्बल, अतिदुर्बल घटकांना सतावत आहे. सामाजिक संघर्षाचे कारण बनतो आहे. जेव्हा भाकरीचे प्रश्न सुटतील तेव्हा विचारप्रणालीतील कटूता कमी होईल. जगण्यासाठी माणसाला विचारांची नाही तर भाकरीची गरज असते. व्यक्ती विचारांच्या नव्हे तर अन्नाच्या शोधात असतो''.

प्रस्तावना

विचारप्रणाली ही संकल्पना सामाजिक शास्त्राच्या अभ्यासामध्ये फार प्राचीन संकल्पना आहे. प्रत्येक देशाची वेगळी विचारप्रणाली असून तो देश आपल्या विचारप्रणालीला केंद्रबिंदू मानून वाटचाल करतांना दिसते. विचारप्रणाली ही राष्ट्राच्या विकासाचा पाया आहे. राजकीय सत्तेचा केंद्रबिंदू हा विचारप्रणालीत असतो. आज जगात साम्राज्यवाद, बहुसंस्कृतीवाद, लोकशाही, समाजवाद, अराज्यवाद, राष्ट्रवाद, उदारमतवाद, मार्क्सवाद इत्यादी विविध स्वरूपाच्या विचारधारा अस्तित्वात आहेत. जगातील प्रत्येक राष्ट्र, समुदाय विचारांचा गुलाम आहे असेसामाजिक शास्त्राच्या अभ्यासावरून असे दिसून येते. आधुनिक काळात घडून येणारे संघर्ष, हिंसा, सत्तापरिर्वन, अराजकता यांच्या मुळाशी विचारांचा पाया असतो.नविन विचारप्रवाह जेव्हा जुन्या विचारांना शह देण्याचा प्रयत्न करतो तेव्हा सामाजिक संघर्ष निर्माण होतात. अर्थात संघर्षाचे कारणही विचारप्रणालीच बनते. विचारधारेला तात्कालीन सामाजिक संदर्भ असतो.

समाज हा गतीशिल असल्याने सामाजिक परिर्वन स्वाभाविकच असते त्याचप्रमाणे विचारांच्या पध्दतीतही बदल घडून येत असतो. विचारप्रणालींचा प्रभाव लक्षात घेऊनच सामाजिक राजकीय परिस्थितीचे अध्ययन कले जाते. विचारप्रणाली म्हणजे विशिष्ट विचारांची क्रमबध्द पध्दतीने केलेली मांडणी असते. त्याला विचारांचे विज्ञान असे देखिल म्हटले जाते. श्रध्दा आणि निष्ठा हे दोन मुद्दे विचारप्रणालीच्या बाबतीत अत्यंत महत्वाचे असतात. जेव्हा दोन विचार परस्पर विरोधी असतात तेव्हा विचारप्रणालींमध्ये संघर्ष होतो या संघर्षाची अनेक उदाहरणे आधुनिक काळात दिसून येतात. विचारप्रणालीचा उगम हा सामाजिक जीवनात असतो. हिंसा, सामाजिक तणाव, धर्मपारायणता, सामाजिक, राजकीय, आर्थिक हितसंबंध आणि असंतुष्ट लोकांची प्रवृत्ती विचारप्रणालीच्या उदयाचे कारण ठरते. समाजातील प्रस्थापीत व्यवस्थे विरूध्द जेव्हा जनमाणसात असंतोष निर्माण होतो त्याचे रूपांतर सामाजिक तणावात होते. सामाजिक हितसंबंधांच्या सुरक्षिततेकरिता नव्या विचारांना उदय होतो तो समूहवादी असतो. सामाजिक कलहाचे ते कारण बनते तेव्हा विचारधारेला हिंसक वळण प्राप्त होऊन संघर्षाची परिस्थिती निर्माण होते. कोणताही विचारप्रवाह हा तात्कालीन सामाजिक, आर्थिक परिस्थितीचा परिपाक असतो तो सतत बदलत असतो.

सर्वसाधारणमध्यमवर्ग आणि विचारप्रणाली

जागतिकीकरणाच्या प्रभावानंतर मध्यम वर्गाचा उदय मोठया प्रमाणात झाला. गरिब श्रीमंत वर्गातील दरी फार नाही परंतु काही प्रमाणात का होईना कमी झाली आहे. माहिती तंत्रज्ञानातील क्रांतीमुळे नोकरदवर्ग आर्थिक दृष्टीने सधन झाला. विचारांची व्यापकता कमी होऊन आत्मकेंद्री जीवन जगण्याची सवय भांडवलशाही आणि जागतिकीकरणाच्या प्रभावाने मध्यमवर्गात निर्माण झाली. हा वर्ग स्वतःला सामाजिक संघर्षापासून दूर ठेवण्याचा हिरिरीने प्रयत्न करत असल्याचे दिसून येते. सद्यस्थितीत हा वर्ग कोणत्याही एका विचारप्रणालीशी बांधिल नाही. विचारांच्या प्रेरणेतून नवनिर्माणाची क्षमता असून देखिल हा वर्ग त्यात भाग घेतांना दिसत नाही. सॅम्युअल लिपसेट या विचारवंताने विचारप्रणालीच्या अंताविषयी मत व्यक्त करतांना म्हटले आहे ''औद्योगिक क्रांतीने निर्माण केलेले मूलभूत राजकीय प्रश्न सोडविले गेले आहे. कामगारांना औद्योगिक व राजकीय नागरिकत्व मिळालेले आहे.'' अर्थात विचार करण्याची या वर्गाची क्षमताच नाही किंवा विचारधारेचा अंत झाला असे पूर्णपणे म्हणता येत नसले तरी या वर्गाची क्रांतीकारी क्षमता शिथिल मात्र नक्कीच झालेली आहे याचे उत्तर कल्याणकारी राज्याच्या संकल्पनेत आणि मिश्रअर्थव्यवस्थेत दिसते.

या वर्गाला जागतिकीकरणाच्या प्रभावाने अधिक कुटुंबवत्सल बनविले आहे. सध्याच्या सदनिका संस्कृतीत

S.S. Dhamdhere Arts & Commerce College तमसो मा ज्योतिर्गमय
Principal
S.S.Dhamdhere Arts & Commerce College
Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur,

Scanned with CamScanner

या वर्गाला बाहेरील तळागाळातील जनतेच्या समस्यांची जाणीव असतानाही त्याकडे यांचे लक्ष जात नाही. ज्ञान आणि विचारांची क्षमता असूनही राज्यघटनेतील तत्वे वाचण्याची या वर्गाला कधी गरज भासत नाही. स्वतःचे आर्थिक प्रश्न भांडवलशाही अर्थव्यवस्थेने सोडविल्यामुळे वर्गसंघर्षाची तिव्रता येथे दिसत नाही. लोकशाही प्रक्रियेत मतदानाला अत्यंत महत्व आहे. आपले एक मत सत्ता परिवर्तनाचे प्रभावी शस्त्र आहे. प्रत्येक भारतीय नागरिकाला एकचमत देण्याचा हक्क असून त्याच्या मताचे मूल्य देखिल समान आहे. या वर्गाची मतसंख्याही अधिक प्रमाणात आहे. तरीही हा वर्ग मतदानास फारसा उत्सुक नसतो. सुटी असल्याने हा वर्ग कुटुंबासमवेत पर्यटन स्थळी जाण्याला प्राधान्य देतो. सत्ता कोणतीही असो या वर्गाच्या जीवनमान आणि राहणीमानावर फारसा फरक पडत नाही. कारण राज्यकारभाराला आर्थिक रसद पुरवणारा भांडवलदार वर्ग आणि त्यांची विचारधारा या वर्गाच्या पाठीशी असते.या वर्गातील वैचारीक मतभेद बाजूला पडले असून केवळ पध्दतीविषयक मतभेद शिल्लक राहीले आहेत. जहाल विचार प्रणालीचे पतन होत आहे. थोडक्यात विचारप्रणालीबाबून या वर्गाचे फार काही अडत नाही. आपल्या दैनंदिन आणि सामाजिक जीवनात विचारप्रणालीच्या मुद्यांना या वर्गात गौण स्थान आहे.

समाजातील उच्चभ्रू वर्ग आणि विचारप्रणाली

सधन आणि निर्धन हे समाजात प्रामुख्याने दोन गट कोणत्याही समाजव्यवस्थेत, देशात दिसून येतात. उच्चभ्रू किंवा सदन वर्गाचा समावेश उद्योजक, भांडवलदार यांच्यात होतो. भांडवलशाही पध्दतीच्या माध्यमातून अधिकाधिक नफा मिळवून व्यावसायीक स्तर उंचावण्याचा या वर्गाचा प्रयत्न असतो. हे लोक उच्च शिक्षित आणि विशिष्ठ विचारधारेला प्राधान्य देणारे असतात. हा वर्ग संख्येने कमी असला तरी आपले ज्ञान, अनुभव आणि पैसा या जोरावर राजकीय व्यवस्थेवर या वर्गाची जबरदस्त पकड असते. राजकारणातील महत्वाचे निर्णय, प्रक्रिया, या वर्गाच्या प्रभावाने प्रभावित झालेली असते. शिक्षण संस्था, सामाजिक संघटना, राजकीय पक्ष, दबावगट, धार्मिक संस्था आणि संघटना, व्यापार या क्षेत्रात हा वर्ग सक्रिय असतो. अनेक मध्यमवर्गांना रोजगार देण्यात या वर्गाचा वाटा मोठा आहे. प्रत्येक समाजव्यवस्थेत वेगवेगळ्या सामाजिक गटांना वेगवेगळी प्रतिष्ठा असते. असे गट शासकीय धोरणांवर प्रभाव टाकतात. राज्यघटनेने जरी समानतेच्या तत्वाचा आणि सामाजिक न्यायाचा पुरस्कार केला असला तरी समाजातील आर्थिक स्तरीकरणामुळे राजकीय भरतीची प्रक्रिया निश्चित होत असते. भारतात आर्थिक सुबत्ता असलेला वर्गच राजकारणात सक्रिय आहे. समाजातील विविध सत्ता स्थानांचा उपभोक्ता हा वर्ग आहे. भारतीय समाज हा धार्मिक आणि आध्यात्मिक भावनेने प्रेरित झालेला असल्याने धार्मिक संस्थानांच्या माध्यमातून आपली विचारधारा जनमाणसावर रूजविण्याचे काम हा वर्ग करतो. शिक्षणसंस्था देखिल याला अपवाद नाहीत. विविध शिक्षण संस्थांच्या माध्यमातून आपल्या राजकीय पक्षाची किंवा संघटनेची विचारधारा समाजात सक्रिय करण्याचे काम या वर्गाच्या माध्यमातून प्रमाणशीरपणे केले जाते. आधुनिकतेची कास धरणारा हा वर्ग आहे. जनसंपर्काच्या प्रसार माध्यमातून, जनतेच्या विचारांना चालना देऊन राजकारणाविषयी दृष्टीकोण घडविण्याचे व क्रियाशील बनविण्याचे कार्य हा वर्ग करत असतो.

राजकीय अभिजन आपल्या नेतृत्वाचे समर्थन करण्यासाठी जनतेसमोर विशिष्ट विचारधारा प्रदर्शित करतात, लोकांमध्ये त्या विचारासंबंधी विश्वास निर्माण करतात. आपल्या लिखानातून आणि प्रसार माध्यमांमार्फत त्या विचारांचे सतत समर्थन करतात. त्या विचारांचे समर्थन आणि पालन करण्यास आम्ही कटीबध्द असून जनतेचा विकास याच विचारधारे होऊ शकतो असा विश्वास सर्वसामान्य जनतेच्या मनात निर्माण करण्याचे कार्य हा वर्ग करत असतो. राज्यव्यवस्थेत सत्ताधारी आणि जनता यांच्यात योग्य समन्वय प्रस्थापीत करून अधिमान्यता मिळविण्याचे कार्य हा वर्ग करताना दिसतो. थोडक्यात हा वर्ग विशिष्ट विचारांना बांधिल असतो. आपली विचारधारा हळूवारपणे जनमानसात रूजविण्याचे काम या वर्गाकडून विविध प्रकारची कौशल्ये वापरून केले जाते. विचारधारा रूजविण्याच्या सर्व [illegible] त्यांनी [illegible] अभ्यास [illegible] असतो. समाजातील महत्वाची सत्ताकेंद्रे या वर्गाकडे असल्याने

Principal
S.S.Dhamdhere Arts & Commerce College
Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur
Dist. Pune-412 208

Scanned with CamScanner

या वर्गाला बाहेरील तळागाळातील जनतेच्या समस्यांची जाणीव असतांनाही त्याकडे यांचे लक्ष जात नाही. ज्ञान आणि विचारांची क्षमता असूनही राज्यघटनेतील तत्वे वाचण्याची या वर्गाला कधी गरज भासत नाही. स्वतःचे आर्थिक प्रश्न भांडवलशाही अर्थव्यस्थेने सोडविल्यामुळे वर्गसंघर्षाची तिव्रता येथे दिसत नाही. लोकशाही प्रक्रियेत मतदानाला अत्यंत महत्व आहे आपले एक मत सत्ता परिवर्तनाचे प्रभावी शस्त्र आहे. प्रत्येक भारतीय नागरिकाला एकचमत देण्याचा हक्क असून त्याच्या मताचे मूल्य देखिल समान आहे. या वर्गाची मतसंख्याही अधिक प्रमाणात आहे. तरीही हा वर्ग मतदानास फारसा उत्सुक नसतो. सुटी असल्याने हा वर्ग कुटुंबासमवेत पर्यटन स्थळी जाण्याला प्राधान्य देतो. सत्ता कोणतीही असो या वर्गाच्या जीवनमान आणि गहणीमानावर फारसा फरक पडत नाही. कारण राज्यकारभाराला आर्थिक रसद पुरवणारा भांडवलदार वर्ग आणि त्यांची विचारधारा या वर्गाच्या पाठीशी असते.या वर्गातील वैचारीक मतभेद बाजूला पडले असून केवळ पध्दतीविषयक मतभेद शिल्लक राहीले आहेत. जहाल विचार प्रणालीचे पतन होत आहे. थोडक्यात विचारप्रणालीवाचून या वर्गाचे फार काही अडत नाही. आपल्या दैनंदिन आणि सामाजिक जीवनात विचारप्रणालींच्या मुद्यांना या वर्गात गौण स्थान आहे.

समाजातील उच्चभ्रू वर्ग आणि विचारप्रणाली

सधन आणि निर्धन हे समाजात प्रामुख्याने दोन गट कोणत्याही समाजव्यवस्थेत, देशात दिसून येतात. उच्चभ्रू किंवा सदन वर्गाचा समावेश उद्योजक, भांडवलदार यांच्यात होतो. भांडवलशाही पध्दतीच्या माध्यमातून अधिकाधिक नफा मिळवून व्यावसायीक स्तर उचावण्याचा या वर्गाचा प्रयत्न असतो. हे लोक उच्च शिक्षित आणि विशिष्ठ विचारधारेला प्राधान्य देणारे असतात. हा वर्ग संख्येने कमी असला तरी आपले ज्ञान, अनुभव आणि पैसा या जोरावर राजकीय व्यवस्थेवर या वर्गाची जबरदस्त पकड असते. राजकारणातील महत्वाचे निर्णय, प्रक्रिया, या वर्गाच्या प्रभावाने प्रभावित झालेली असते. शिक्षण संस्था, सामाजिक संघटना, राजकीय पक्ष, दबावगट, धार्मिक संस्था आणि संघटना, व्यापार या क्षेत्रात हा वर्ग सक्रिय असतो. अनेक मध्यमवर्गाना रोजगार देण्यात या वर्गाचा वाटा मोठा आहे. प्रत्येक समाजव्यवस्थेत वेगवेगळ्या सामाजिक गटांना वेगवेगळी प्रतिष्ठा असते. असे गट शासकीय ध्येय्य धोरणांवर प्रभाव टाकतात. राज्यघटनेने जरी समानतेच्या तत्वाचा आणि सामाजिक न्यायाचा पुरस्कार केला असला तरी समाजातील आर्थिक स्तरीकरणामुळे राजकीय भरतीची प्रक्रिया निश्चित होत असते. भारतात आर्थिक सुबत्ता असलेला वर्गच राजकारणात सक्रिय आहे. समाजातील विविध सत्ता स्थानांचा उद्गाता हा वर्ग आहे. भारतीय समाज हा धार्मिक आणि आध्यात्मिक भावनेने प्रेरित झालेला असल्याने धार्मिक संस्थानांच्या माध्यमातून आपली विचारधारा जनमाणसावर रूजविण्याचे काम हा वर्ग करतो. शिक्षणसंस्था देखिल याला अपवाद नाहीत विविध शिक्षण संस्थांच्या माध्यमातून आपल्या राजकीय पक्षाची किंवा संघटनेची विचारधारा समाजात सक्रिय करण्याचे काम या वर्गाच्या माध्यमातून प्रमाणशीरपणे केले जाते. आधुनिकतेची कास धरणारा हा वर्ग आहे. जनसंपर्काच्या प्रसार माध्यमातून, जनतेच्या विचारांना चालना देऊन राजकारणाविषयी दृष्टीकोण घडविण्याचे व क्रियाशील बनविण्याचे कार्य हा वर्ग करत असतो.

राजकीय अभिजन आपल्या नेतृत्वाचे समर्थन करण्यासाठी जनतेसमोर विशिष्ट विचारधारा प्रदर्शित करतात, लोकांमध्ये त्या विचारांसंबंधी विश्वास निर्माण करतात. आपल्या लिखानातून आणि प्रसार माध्यमांमार्फत त्या विचारांचे सतत समर्थन करतात. त्या विचारांचे समर्थन आणि पालन करण्यास आम्ही कटीबध्द असून जनतेचा विकास याच विचारांधारे होऊ शकतो असा विश्वास सर्वसामान्य जनतेच्या मनात निर्माण करण्याचे कार्य हा वर्ग करत असतो. राज्यव्यवस्थेत सत्ताधारी आणि जनता यांच्यात योग्य समन्वय प्रस्थापीत करून अधिमान्यता मिळविण्याचे कार्य हा वर्ग करतांना दिसतो. थोडक्यात हा वर्ग विशिष्ट विचारांचा बांधिल असतो. आपली विचारधारा हळूवारपणे जनमानसात रूजविण्याचे काम या वर्गाकडून विविध प्रकारची कौशल्य वापरून केले जाते. विचारधारा रूजविण्याच्या सर्व [illegible] त्यांनी सर्वसमावेशकपणे अभ्यास केलेला असतो. समाजातील महत्वाची सत्ताकेंद्रे या वर्गाकडे असल्याने

Principal
S.S.Dhamdhere Arts & Commerce College

जनमानसावर त्यांच्या मताचा लवकर प्रभाव पडतो किंवा सर्वसाधारण वर्ग त्याविरोधात बंड करण्यास धजावत नाही. पर्यायाने त्यांची विशिष्ट विचारधारा जनमाणसात प्रभावीपणे रूजण्यास मदत होते.

समाजातील दुर्बल घटक आणि विचारप्रणाली

विचारांचे खरे मूळ हे भाकरीत असते. पोटाची भूक ही मानवाला संघर्षप्रवण बनवते. भाकरी मिळविण्यासाठी माणूस कोणत्याही परिस्थितीशी लढण्यास तयार होतो,पेटून उठतो. आजही भाकरीचा प्रश्न हा भारतीय समाजातील दुर्बल, अतिदुर्बल घटकांना सतावत आहे. सामाजिक संघर्षाचे कारण बनतो आहे. यशवंत सुमंत म्हणतात ''अरब देशातील लोकशाही क्रांतीच्या उद्रेकापासून तर भारताच्या दिल्लीतील सार्वत्रिक निवडणुकांपर्यंत सर्व घटनांवरून धावती नजर टाकली तरी भ्रष्ट अधिकारशाहीवादी राजवटी व शासनाच्या विरोधात लोक उठाव करत आहेत. जगभरातील जनसामान्यांनी या विरोधात जागे होणे ही बाब निश्चितच स्वागतार्ह आहे. परंतु त्याचबरोबर पत्रकार आणि वृत्तपत्रांच्या कार्यालयांवर होणारे हल्ले, स्त्रियांवरील वाढते अत्याचार, सार्वजनिक ठिकाणे, पक्षकार्यालये या ठिकाणी वारंवार होणारे राडे, नागरी जीवनातील वाढता हिंसाचार व खून खराबा, वाढती विषमता, जागतिकीकरणातून येणारी पराकोटीची परात्मता व एकाकीपणा, सुरक्षा व्यवस्थेच्या अद्ययावतीकरणातून जाणवणारी कमालीची अस्थिरता आणि वैश्विक नागरिकत्वाबरोबरच अवतरलेले धार्मिक, वांशिक, जातीय आणि प्रांतिय अस्मितांच्या राजकारणांचे व विद्वेषाचे [illegible] अशा दुभंगलेल्या राजकीय वास्तवात आपण वावरत आहोत. या वास्तवाने आपण पुरते गोंधळून गेलो आहोत, असहिष्णू झालो आहोत, आक्रमक नि हिंसकही होत चाललो आहोत''.

वरील परिस्थितीचे भिषण वास्तव भाकरीत दडलेले आहे.ही परिस्थिती भारतासारख्या लोकशाहीप्रधान विचारप्रणालीचा स्विकार केलेल्या धर्मनिरपेक्ष देशाकरिता घातक आहे. भारतातील गरिबीचे वाढते प्रमाण, बेकारी, जातीव्यवस्थेच्या आधारावर विभागलेला जनसमुदाय इत्यादी गोष्टी विचाररूजविण्यास पूरक ठरतात. बेकार तरूणांना हातांनी भरून, त्यांना आर्थिक व इतर आमिष दाखवून राष्ट्रविघातक कृत्यासाठी तयार केले जाते तशा प्रकारची विचारधारा या तरूणांच्या मनावर बिंबवून त्यांच्याकडून विध्वंसक आणि विघातक कामे करून घेतली जातात. यामागे विशिष्ट प्रकारची विचारधारा रूजविणारा वर्ग असतो. सामाजिक संघर्ष निर्माण करून स्वतःचे अस्तित्व शाबूत ठेवण्याचे ध्येय्य या वर्गाचे असते. दुर्बल घटकातील शिकलेला, जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत सामाविष्ठ झालेला वर्ग, त्यात नोकरदार, छोटे उद्योजक इ. यांचे रूपांतर कालांतराने मध्यमवर्गात होते. तो कुटुंबवत्सल बनतो, राहणीमानाची चौकट या वर्गाची बदलते ही प्रक्रिया सर्वच जाती, धर्म, समुदायात आहे. परिणामी गरिब, मजूर, बेकार, काम करण्याची इच्छा असतांना योग्य काम न मिळाल्याने निराश झालेला तरूण वर्ग विघातक विचारांना बळी पडतो. हा वर्ग वाईटत विचारांचा गुलाम होतो असे नाही तर आर्थिक स्तर उंचावण्यासाठी, पोटाची खळगी भरण्यासाठी ना इलाजास्तव का होईना या वर्गातील तरूणांना सामाविष्ठ केले जाते.

एकीकडे अशी परिस्थिती असताना ग्रामीण भागात, कष्टाळकष्ट करणारा, शेतमजूर, खाणी, खोदकाम, गवंडीकाम इत्यादी असंघटीत ठिकाणी काम करणारा जो वर्ग आहे त्या वर्गाला विचारप्रणालीशी काही घेणे देणे नसते. जगातील बदलत्या परिस्थितीची त्यांना जाणीव नसते किंवा तशी त्यांना गरजही वाटत नाही. सरकार कोणतेही आले आणि गेले तरी त्यांच्या जीवनमानात, राहणीमानात फारसा फरक पडत नाही. आंदोलन, चळवळ, नेतृत्व, राजकीय पक्षाची विचारधारा इत्यादी पासुन हा वर्ग आजही अलिप्तच असल्याचे दिसते. प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष स्वरूपात राजकीय सामाजीकरणाची प्रकिया या वर्गात मोठ्या प्रमाणात घडून आल्याचे दिसत नाही. शिक्षणाचे प्रमाण कमी, वारंवार होणारे स्थलांतर, दारिद्र्य, संघटनेचा अभाव ही या वर्गाची स्थिती असून विचारांना प्राधान्य की पोटाची भूक! हा त्यांच्यापुढील महत्वाचा प्रश्न असतो.

सारांश

वरिल विवेचनावरून असे निदर्शनास येते की जेव्हा भाकरीचे प्रश्न सुटतील तेव्हा विचारप्रणालीतील कटुता कमी होईल. जगण्यासाठी माणसाला विचारांची

Principal
J.S.Dhamdhere Arts & Commerce College
Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur

नाही तर भाकरीची गरज असते. व्यक्ती विचारांच्या नव्हे तर अन्नाच्या शोधात असतो हा शोध जर त्याला एखाद्या विचारांचा अवलंब केल्यास लागत असल्यास तो आपसुकच एखाद्या विचाप्रणालीचा मार्ग स्विकारतो, त्या विचारांचा तो गुलाम होतो.विचाराने माणसाची भूक भागत नसली तरी भूक भागविण्यास मदत मात्र निश्चितच करते. जगात विचारांचा अंत झाला असे म्हणणे चुकिचे आहे. नवे जुने प्रवाह सतत बदलत असतात एका विचारांची जागा कालांतराने दुसरा विचार घेते. विचारांची किंवा विचारप्रणालीची प्रक्रिया ही अविरतपणे चालणारी आहे. विचारप्रणालीतील कटुता कमी झाल्यास धार्मिक, सामाजिक कलह मिटण्यास मतदत होईल. त्याकरीता भारतीय राज्यघटनेतील तत्वांची अंमलबजावणी काटेकोरपणे होणे गरजेचे आहे. स्वातंत्र, समता, बंधुता, सामाजिक, आर्थिक, राजकीय न्याय, मूलभूत हक्क आणि कर्तव्य, धर्मनिरपेक्षता आणि समाजवाद ही तत्वे आदर्श स्वरूपात पुस्तकातच न राहता त्याची प्रभावीपणे अंमलबजावणी करणे शासनव्यवस्था तसेच प्रत्येक स्तरातील भारतीय नागरीकांची आहे. तरच भारतात लोकशाही शासनाची कल्याणकारी विचारधारा तळागाळापर्यंत यशस्वी होईल.

जात, धर्म, वंश, पंथ, समुदाय हे सर्व मुद्दे भाकरीच्या प्रश्नासमोर गौण आहेत. अन्नपाण्याच्या शोधात भटकणारा प्रत्येक समुदायातील व्यक्ती या देशात गुण्यागोविंदाने रहतो. हिंसा, धार्मिक कलह यापासून स्वतला अलिप्त ठेवण्याचा प्रयत्न करतो. हा वर्ग अहिंसावादी आहे. केवळ विशिष्ट विचारप्रणालीच्या आधारावर राजकीय स्वार्थाकरिता या वर्गात मतभेद निर्माण संघर्षास कारणीभूत परिस्थितीनी निर्माण करणे मानवतावाद्यास लज्जास्पद आहे. भारत ही थोर महापुरूष, विचारवंत, समाजसुधारकांची भूमी आहे सर्वांचेच विचार मानवतावादी होते. अशा मानवतावादी विचारांची जन्मभूमी असलेल्या देशात विचारांचे एवढे संघर्ष का असावे? या प्रश्नाचे उत्तर संकुचित राजकीय मनोवृत्तीत दडलेले आहे. प्रत्येक धर्म, संप्रदायाची विचारधारा भिन्न असली तरी सर्व धर्म, संप्रदाय मानवतावादाकडेच वाटचाल करतात मानवतावाद हेच प्रत्येकाचे अंतिम ध्येय आहे.

संदर्भ सूची

१. चौसाळकर अशोक, धर्म, समाज आणि राजकारण, लोकवांड:मयगृह प्रकाशन, मुंबई, २००४.

२. चौसाळकर अशोक, न्याय आणि धर्म, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, २००५.

३. दाते सुनिल, ढोबळे रमेश, प्रमुख राजकीय विचारप्रणाली, विद्या प्रकाशन औरंगाबाद, २०००.

४. सुमंत यशवंत, लोकसत्ता,लोकरंग, ५ जानं. २०१४.

५. कुलकर्णी पी.के., मानवी हक्क आणि सामाजिक न्याय, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, २०१३.

६. नलावडे पंडित 'भारतातील प्रमुख समस्या आणि आव्हाने' कैलास पब्लिकेशन्स, औरंगाबाद, २०१५.

७. वाईकर अनंत 'भारतीय शासनसंस्था आणि राजकारण' निराली प्रकाशन, पुणे, २००४.

८. फाडीया बी. एल. 'भारतीय शासन एवं राजनीति' साहित्य भवन पब्लिकेशन्स, आगरा, २०११.

९. योजना, फेब्रुवारी २०११, नोव्हेंबर २०११, जुलै २०१४.

❑❑❑

तमसो मा ज्योतिर्गमय
S.S.Dhamdhere Arts & Commerce College
Principal
S.S.Dhamdhere Arts & Commerce College
Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur
Dist. Pune-412 208

Scanned with CamScanner